Strategische Regiovisie Zeeuws-Vlaanderen

Auteurs: Saskia Vogelaar; Sjoerd Hardeman; Laurens de Kok; Jan Peter van den Toren
Betrokken organisaties: Birch Consultants, RaboResearch, Universiteit Utrecht
Plaats en datum: Driebergen, 10 maart 2021

Strategische Regiovisie Zeeuws-Vlaanderen

Zeeuws-Vlaanderen creëert, verdient, benut en versterkt

Aanleiding	1
Ambities	5
Zeeuws-Vlaanderen creëert een aantrekkelijk woonklimaat voor huidige en nieuwe bewoners	6
Zeeuws-Vlaanderen verdient met de transitie naar duurzaamheid	12
Zeeuws-Vlaanderen benut de kansen van de grens optimaal om leefbaarheid te versterken	15
Zeeuws-Vlaanderen versterkt in onderlinge samenwerking kennis en kunde	19

Birch Consultants

Breullaan 1H
3971 NG Driebergen

T 0123 - 546 789
E info@birch.nl
W www.birch.nl

Aanleiding

Met deze regiovisie willen we drie doelen realiseren. Ten eerste formuleren we een strategische regiovisie met onze gedeelde ambities, met daarbij een concrete werkagenda waar de drie gemeenten Hulst, Terneuzen en Sluis mee aan de slag gaan. Niet als drie separate gemeenten, maar gezamenlijk als één regio en in samenwerking met bewoners, bedrijven en onderwijs- en kennisinstellingen. Ten tweede kan de regio Zeeuws-Vlaanderen met een gezamenlijke strategische agenda een eenduidige boodschap uitstralen naar haar samenwerkingspartners. Zowel naar overheidspartners als private partners. De provincie Zeeland, het Rijk en grensoverschrijdende samenwerking zijn belangrijk om onze ambities te bereiken. Ten derde wordt de regiovisie gebruikt bij het opstellen van de omgevingsvisie van de provincie Zeeland.

Deze strategische regiovisie staat niet op zich, maar werkt door op reeds bestaande initiatieven die in de afgelopen jaren zijn genomen met een kleinere thematische afbakening. Dit zijn onder andere de herijking van de regionale woonvisie,[1] Toekomstig Zorg Zeeuws-Vlaanderen, een arbeidsmarkttraject en een onderwijstraject. De Regio Deal Zeeuws-Vlaanderen 'Zeeuwen zelf aan zet' richt zich op het versterken van de sociale dimensie in de regio, door inwoners te betrekken bij de vraagstukken rond klimaat- en energietransitie, gezondheid en zorgvoorzieningen, kwaliteit van de woon- en leefomgeving en transitie van de landbouw. Ook dit zal aansluiten bij de door ons gestelde ambities.

Parallel aan dit traject wordt er een werkagenda North Sea Port District opgesteld dat onderdeel is van de NOVI-aanpak. De werkagenda North Sea Port district heeft een Noord-Zuid focus, waarbij alleen gemeente Terneuzen is betrokken. Dit document kent een focus op Oost-West, waarbij alle gemeenten van Zeeuws-Vlaanderen zijn betrokken. Hoewel Vlaanderen in dit traject een belangrijke partij is, wordt de visie opgesteld voor en door Zeeuws-Vlamingen.

Onderdelen van de strategische regiovisie

De strategische regiovisie is opgebouwd uit twee delen. In het eerste deel adresseren we de urgenties van Zeeuws-Vlaanderen op basis van vier ambities die we zien voor de regio. Hier is een uitgebreide analyse aan voorafgegaan van de brede welvaart indicatoren, unieke kenmerken van de regio (DNA) en de kwaliteit van het ecosysteem van ondernemerschap. De ambities zijn breed opgezette kansrijke richtingen waarmee Zeeuws-Vlaanderen zich kan ontwikkelen tot een nog competitievere, fijnere woon- en werkomgeving. Urgenties als zorg, onderwijs, de woningmarkt en welzijn van de burgers in Zeeuws-Vlaanderen zijn onderdeel van deze ambities. Daarnaast verwerken we langetermijnperspectieven in de ambities op basis van de grote transitieopgaven waar Nederland voor staat: duurzaamheid; klimaatadaptatie; digitalisering en vergrijzing.

Het tweede deel is de werkagenda, waaronder per ambitie concrete acties worden uitgewerkt. Ondersteund door de provincie Zeeland, de Rijksoverheid, (publiek-)private partijen en waar mogelijk in

[1] Uitgevoerd door STEC-groep. Hulst, Sluis en Terneuzen gemeenschappelijke opdrachtgever.

samenwerking met overheden, bedrijven en kennisinstellingen in aangrenzend Vlaanderen gaan we de acties in de werkagenda de komende jaren uitvoeren.

Kenmerken van Zeeuws-Vlaanderen (DNA): wie zijn we en tot welke uitdagingen leidt dat?

De ligging van Zeeuws-Vlaanderen heeft voor Nederland unieke *kenmerken*: het is fysiek meer verbonden met het buitenland dan met het meest nabije Nederland. Vijf van de zes hoofdwegen lopen naar Vlaanderen, één naar het Zeeland aan de overkant van de Westerschelde. Zeeuws-Vlaanderen is daarmee ook bereikbaar voor veel Vlamingen, het is ook voor hen een geliefde plek om te wonen. Een gedeelte van deze groep werkt ook in onze regio en hun kinderen gaan hier naar school. In Zeeuws-Vlaanderen wonen Nederlanders, Vlamingen en vakantiegangers door elkaar heen. Maar de autonome bevolkingsgroei blijft achter: de regio vergrijst. Daarnaast geeft een omvangrijke groep bewoners aan beperkt of helemaal geen contact te hebben met familie of vrienden: het schort voor hen aan verbondenheid. En de trend is dat de komst van Vlamingen blijft groeien.

Door haar ligging heeft Zeeuws-Vlaanderen ook een bijzondere economie: onze regio is relatief uitgestrekt (volgens de statistiek de enige 'rurale regio' van Nederland), waardoor landbouw en recreatie naar verhouding belangrijk zijn. De ligging aan de Scheldemond en het kanaal Gent-Terneuzen maakt daarnaast de grootschalige industrie, die een beroep doet op ruimte, energie en grondstoffen, belangrijk. Het aandeel van de bevolking dat tenminste middelbaar onderwijs heeft afgerond ligt lager dan gemiddeld in Nederland. De beperkte aanwezigheid van onderwijs dichtbij is hier mede de oorzaak van. Lang was dit ook geen probleem, de werkloosheid is laag en iedereen kan een baan vinden.

Deze kenmerken van onze regio maken ook duidelijk waar de *uitdagingen* liggen. Zeeuws-Vlaanderen hecht veel waarde aan het leefbaar houden van de regio. Een maat om de leefbaarheid van een regio uit te drukken is de Brede Welvaartsindex (BWI). Op dit moment ligt de leefbaarheid van Zeeuws-Vlaanderen uitgedrukt in de BWI iets onder het gemiddelde van Nederland ligt. De afgelopen jaren is de BWI iets afgenomen, dus er ligt een uitdaging om ook naar de toekomst de leefbaarheid en daarmee dus de brede welvaart te kunnen blijven waarborgen.

Als we verder inzoomen op specifieke onderdelen van de brede welvaart die in de nabije toekomst onder druk lijken te komen te staan, dan constateren we allereerst dat door de vergrijzing de behoefte aan zorg toeneemt. Het aantal bewoners dat echter beschikbaar is voor werk in de zorg neemt af. Hierdoor kan de benodigde zorg in de toekomst mogelijk niet worden geleverd. Het gebrek aan (geschikt) personeel is niet alleen een probleem binnen de zorg, maar een wijd verbreider probleem voor meerdere sectoren. Bedrijven die noodzakelijk zijn om ook in de toekomst banen en inkomen verzorgen in de regio, komen maar moeilijk aan werknemers. De lage werkloosheid - die deels onze goede brede welvaart kenmerkt -, heeft dus ook een keerzijde.

Daar komt bij dat we een regio zijn waar de grens een grote impact heeft. Hoewel de natuurlijke grensbarrière tot de rest van Nederland met de komst van een verbindingstunnel naar “de overkant” - weliswaar met tolbetaling - beslecht is, blijven administratieve barrières tussen onze regio en de rest van Vlaanderen vooralsnog bestaan. Deze barrières staan economisch verkeer tussen Zeeuws-Vlaanderen en de regio’s om ons heen in de weg; of het nu gaat om woon-werkverkeer van werknemers of het optimaal benutten van voorzieningen in de verschillende gebieden.

We zijn sterk in die bedrijfstakken waar de opgaven (en kosten) op het terrein van duurzaamheid hoog zijn. Dit vraagt een groot beroep op de ondernemendheid van de regio. Het achterblijvende onderwijsniveau en -aanbod maakt echter dat het ‘entrepreneurial ecosystem’ van de regio juist kwetsbaar is.

De regio wil deze urgenties oppakken. Niet door met plak- en knipwerk gaten te vullen, maar door gezamenlijk structurele oplossingen te realiseren. We willen alles wat op ons afkomt gebruiken om op een groeipad terecht te komen dat ook in de toekomst houdbaar is. De regio wil dit doen door zich gezamenlijk achter vier ambities te scharen. Daarmee bieden we oplossingen voor onze eigen bewoners én spelen we een rol in de opgaven waar Nederland voor staat. Als eerst is de ambitie om een aantrekkelijk woonklimaat te bieden aan huidige en nieuwe bewoners. Meer en ander type woningen zijn een voorwaarde om de krimp van de beroepsbevolking tegen te gaan. De huidige woningvoorraad is relatief verouderd en komst van Vlamingen en arbeidsmigranten is een realiteit die meer woningen vergt. Tevens moet het voorzieningenniveau in stand gehouden worden, waarbij goed bereikbare basiszorg een heel belangrijk element is. Ons perspectief is om de toekomst van Zeeuws-Vlaanderen echt als grensstreek te zien (ambitie 2). Hoe is de groeiende groep Vlamingen meer te integreren en hoe is de bedrijvigheid, het onderwijs en arbeidsaanbod van Vlaanderen veel meer te benutten – zonder in te leveren op verbondenheid. De regio wil, ten derde, verduurzaming van de economie aanwakkeren. Door haar ligging en ruimte is één van de vijf grote chemische clusters en het tweede havencomplex van Nederland op het gebied van containertransport in de regio gevestigd.[2] Nu industrie en logistiek zich versneld moeten vernieuwen zal dat ook hier gebeuren. Ditzelfde geldt voor de andere grote sectoren toerisme en landbouw. De regio wil kennis, financiering, human capital en besluitvaardigheid beschikbaar stellen om deze stappen mogelijk te maken en zo dit duurzame verdienvermogen in de regio te houden. Een belangrijke voorwaarde is versterking van het ecosysteem. Om daarmee kennis en ondernemerschap sneller beschikbaar te hebben voor de vragen van de regio. Dit is opgenomen in de laatste ambitie.

Ambities

Per ambitie schetsen we hoe we tot deze keuze zijn gekomen. We doen dit door gebruik te maken van drie verschillende analytische kaders. Het hoogste doel van de regio is om de *brede welvaart* zo hoog mogelijk te krijgen. We beschrijven dus eerst hoe de situatie nu is in vergelijking met de rest van

[2] Bron: CBS

Nederland en waar we verbetermogelijkheden zien. Om in te spelen op die verbetermogelijkheden die we identificeren, maken we gebruik van de ‘entrepreneurial ecoystems’ benadering. Deze methode beschrijft het ondernemerschap in een regio aan de hand van een aantal elementen die door beleidsmakers beïnvloedbaar zijn. Waarom we juist deze ingrepen voorstellen, wordt uitgelegd aan de hand van het DNA van de regio.

De ambities die we formuleren zijn niet apart van elkaar te zien: ze grijpen op elkaar in en vormen gezamenlijk een overkoepelende ambitie om door gerichte ingrepen in de huidige situatie van Zeeuws-Vlaanderen het woon- en werkklimaat te optimaliseren en zo toekomstbestendig te maken.

Ambities

De vier ambities die we schetsen zijn de volgende:

1. *Zeeuws-Vlaanderen creëert een aantrekkelijk woonklimaat voor huidige en nieuwe bewoners*

2. *Zeeuws-Vlaanderen verdient met de transitie naar duurzaamheid*

3. *Zeeuws-Vlaanderen benut de kansen van de grens optimaal om leefbaarheid te versterken*

4. *Zeeuws-Vlaanderen versterkt in onderlinge samenwerking kennis en kunde*

Deze ambities zijn onderling verbonden. Om Zeeuws-Vlaanderen in de toekomst leefbaar te houden zal gestart moeten worden met het realiseren van alle vier ambities. De ene ambitie kan niet gerealiseerd worden zonder te investeren in de andere. Bij de eerste ambitie is het bijvoorbeeld niet mogelijk om een aantrekkelijk woonklimaat te creëren, zonder in duurzaamheid van woningen te investeren. Aan de andere kant draagt een duurzame industrie bij aan een aantrekkelijke leefomgeving. Kennis en kunde zijn nodig om alle ambities aan te kunnen waarbij samenwerking met Vlaanderen dit versterkt.

Zeeuws-Vlaanderen creëert een aantrekkelijk woonklimaat voor huidige en nieuwe bewoners

Waarom stellen we deze ambitie?

Impact van wonen op de brede welvaart

Zeeuws-Vlaanderen staat bekend als 'bourgondische' regio. Carnavalsverenigingen, naast voetbalvelden, naast bruisende kustplaatsen. Toch zien we dat subjectief welzijn (ervaren geluk en tevredenheid), de woontevredenheid en sociale contacten zijn afgenomen en een negatieve bijdrage hebben geleverd aan de groei van brede welvaart in Zeeuws-Vlaanderen. De negatieve ontwikkeling op woontevredenheid zet te denken: terwijl Zeeuws-Vlaanderen hierop beter scoort dan de rest van Nederland (figuur 5) en de ontwikkeling ook minder negatief is dan in de rest van Nederland, moeten we er wel voor waken hier onze voorsprong te verliezen.

Voor *sociale contacten* geldt dat dit een welvaartsdimensie is waarop Zeeuws-Vlaanderen niet alleen heeft ingeboet, maar ook al over een minder goede uitgangspositie beschikt dan de rest van Nederland. Hiermee wordt het belang van aandacht voor sociale contacten in de regio nog eens duidelijk. Mogelijk dat hierbij het afnemende voorzieningenniveau een rol speelt. Wanneer winkels, bibliotheken en verenigingen verdwijnen, verdwijnen ook plekken waar men vrienden en familie ontmoet. Subjectief welzijn, tot slot, vormt als het ware het sluitstuk van de algehele brede welvaart in Zeeuws-Vlaanderen. Enerzijds laten geluk en tevredenheid zich maar moeilijk sturen met gericht beleid. Anderzijds vertaalt een neergang in andere welvaartsdimensies, zoals sociale contacten en woontevredenheid, zich gemakkelijk door naar een lager aandeel van de bevolking dat aangeeft gelukkig en tevreden te zijn. Een inzet op andere welvaartsdimensies laat zich met andere woorden naar alle waarschijnlijkheid ook uitbetalen in termen van een betere leefbaarheid van de regio.

Huidige vraag en aanbod

We hebben een verouderd woningbestand dat onvoldoende aansluit op de huidige en toekomstige wensen van diverse groepen bewoners. Er zijn overschotten op het gebied van kleine grondgebonden sociale huurwoningen, kleine goedkope koopwoningen en ruime dure grondgebonden koopwoningen. Van de totale Zeeuwse verouderde woningbouw staat 40% in Zeeuws-Vlaanderen.[3]

[3] Woningkwaliteit- en woningmarktonderzoek Zeeland 2019 (KWOZ), Stec Groep.

Het aandeel middenhuurwoningen is in Zeeuws-Vlaanderen, net als in de rest van Nederland, te laag.[4] In de woningmarkt is veel particulier bezit en dat maakt investeren in de kwaliteit van de woningmarkt moeilijker. Ook de bevolking verandert, waardoor het type vraag naar woningen verandert. We zien steeds meer ouderen en steeds minder jongeren (zie figuur 1). Tenslotte is er de omvangrijke opgave om het woningbestand in Zeeuws-Vlaanderen energieneutraal te maken. Het relatief oudere woningbestand maakt dit in Zeeuws-Vlaanderen nog moeilijker.

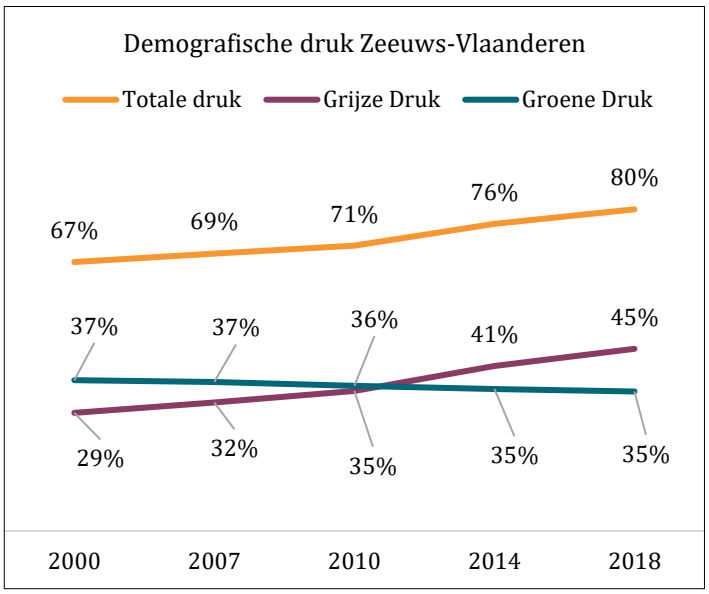

Figuur 1 Demografische druk Zeeuws-Vlaanderen. Bron: www.cbs.nl, Bewerking: Birch

Het migratiesaldo neemt sinds 2005 in positieve zin toe (figuur 7). Specifieke marketing in Vlaamse regio's voor het wonen in Zeeuws-Vlaanderen en de internationalisering van de arbeidsmarkt zijn hierbij belangrijk geweest. De afgelopen jaren neemt het aantal internationale werknemers in Zeeuws-Vlaanderen sterk toe, wat een impact heeft op de vraag naar woningen. Het aantal internationale kenniswerkers de afgelopen jaren is afgenomen,[5] maar daar staat een flinke toename van het aantal arbeidsmigranten tegenover. Bij DOW zijn veel werknemers uit andere landen werkzaam, maar we zien ook een groeiende internationalisering van werknemers in de zorg. Ook zijn er veel werknemers actief op projectbasis bijvoorbeeld bij de bouw van een fabriek of nu bij de bouw van de sluizen in Terneuzen. Van de internationale werknemers in Zeeuws-Vlaanderen blijft 82% hiervan voor lange tijd. 70% woont in een eigen huur- of koopwoning.[6]

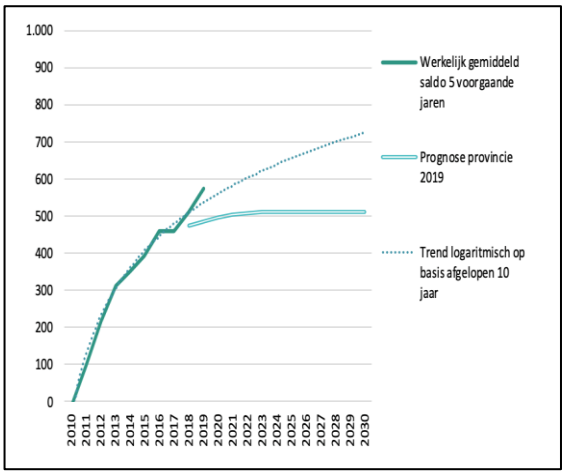

Figuur 2 Ontwikkeling van het buitenlands migratiesaldo, afgelopen 9 jaar, prognose van de provincie en prognose van In.Fact. Bron: In.Fact

[4] Carola de Groot, Rijk moet ingrijpen op de woningmarkt en middeninkomens helpen. RaboResearch 17 februari 2020. Het RIGO-rapport (april 2019) 'Woningonderzoek gemeente Sluis' komt tot vergelijkbare conclusies. Daarnaast wordt in dit rapport aangegeven dat scenario's afhankelijk zijn van de mate waarin Vlamingen en kenniswerkers/arbeidsmigranten naar Zeeuws-Vlaanderen komen.
[5] Bron: Internationalisering primair onderwijs Zeeuws-Vlaanderen, Decisio, 28 juni 2019
[6] Bron: Woningkwaliteit- en woningmarktonderzoek Zeeland 2019 (KWOZ), Stec Groep.

Woningen in relatie tot Vlaanderen

Zeeuws-Vlaanderen heeft een unieke ligging ten opzichte van Vlaanderen. Vlamingen kopen vaak een woning in de regio, maar werken dan meestal niet in de regio en maken weinig gebruik van de voorzieningen. Ook zijn er Vlaamse bewoners waarvoor het een tweede woning is waar ze niet permanent verblijven. Ze kiezen regelmatig voor koop.[7] Zowel de Vlaamse inwoners als de internationale werknemers dragen bij aan de verjonging van de bevolking. Het toerisme (van voornamelijk Vlamingen) zorgt voor een vraag naar tweede woningen/recreatiewoningen en de uitgaven van toeristen zorgen voor het in standhouden van het voorzieningenniveau in enkele dorpen en steden. Dit is met name in gemeente Sluis een veel voorkomend fenomeen.

De woningbouwopgave wordt ook voor een groot gedeelte beïnvloed door de ligging van de regio. De demografische prognose van de provincie Zeeland laat zien dat het aantal huishoudens op termijn gaat afnemen. Het moment waarop dit plaatsvindt, blijft onduidelijk.[8] “In de meest recente prognose (2019) wordt verwacht dat de groei in 2030 tot stilstand komt, in de voorgaande prognose (2015) was dat nog 2025. Bij elke nieuwe prognose die wordt gepubliceerd, ligt het moment dat deze huishoudenskrimp zou gaan inzetten verder weg in de tijd”. Hiervoor zijn twee redenen: de levensverwachting is omhoog bijgesteld waardoor ouderen langer een huishouden blijven vormen; en er worden steeds meer inwoners en huishoudens vanuit het buitenland aangetrokken. Dit heeft gevolgen voor de woningbouwopgave.

Daarbij geldt ook dat de bevolking over de grens in Vlaanderen de afgelopen 20 jaar in toenemende mate is gegroeid (tabel 1). In hoeverre de Vlaamse steden in staat zijn om deze bevolkingsgroei goed op te vangen, moet nader onderzocht worden. Het feit dat er steeds meer Vlamingen een woning in Zeeuws-Vlaanderen kopen is een signaal dat dit niet in voldoende mate lukt.

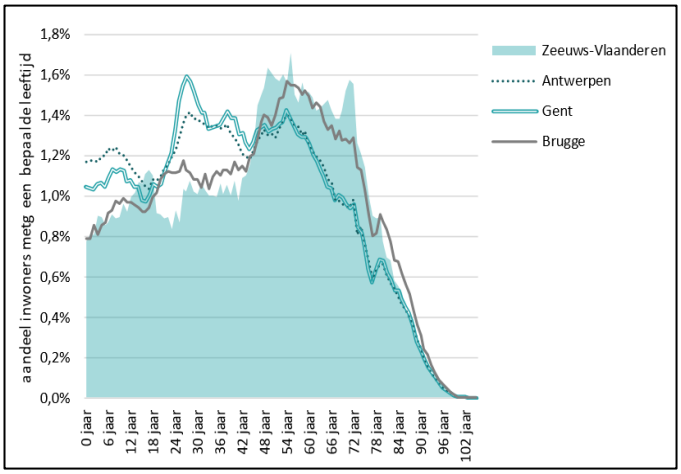

Figuur 3 Leeftijdsopbouw bevolking Zeeuws-Vlaanderen en Arrondissement Antwerpen, Gent, Brugge. Bron: Federaal Planbureau, bewerking In.Fact

[7] Alleenstaanden en stellen tot 35 jaar vanuit België kiezen voor de grondgebonden goedkopere woningen (Stec Groep).
[8] Rapport ‘Demografie en Woningbehoefte’ van bureau In.Fact (2020) in opdracht van Onbegrensd Zeeuws-Vlaanderen.

Er zijn wel verschillen binnen Zeeuws-Vlaanderen en de grensgemeenten (figuur 8). Zo laat Brugge een overeenkomstige demografische ontwikkeling (vergrijzende bevolking) zien met Sluis. Hulst en Terneuzen hebben daarentegen met Antwerpen en Gent als nabijgelegen Vlaamse gemeenten een potentieel aan jonge Vlaamse starters op de huizenmarkt waarvoor zij in een behoefte kunnen voorzien. In het geval van Sluis kan er echter ingespeeld worden met (recreatie) woningen en tweede huizen.

Tenslotte ligt er een kans om met de toenemende mogelijkheden en acceptatie van thuiswerken die recent hebben plaatsgevonden dat (voor sommige beroepen) de werklocatie minder doorslaggevend is bij de keuze waar iemand gaat wonen.

Tabel 1: Ontwikkeling # inwoners afgelopen twee decennia. Bron: Federaal Planbureau, bewerking In.Fact

	1999-2009	2009-2019
Sluis	-0,2%	-3,1%
Hulst	1,5%	-1,3%
Terneuzen	-0,4%	-1,0%
Zeeuws-Vlaanderen	0,1%	-1,5%
Antwerpen	5,0%	7,5%
Sint-Niklaas	5,3%	7,4%
Eeklo	2,5%	4,7%
Gent	5,5%	7,4%
Brugge	2,2%	2,3%

De ligging aan de grens biedt echter niet louter kansen, maar brengt ook uitdagingen met zich mee. Eén van de meest zichtbare daarvan is het scholensysteem. Het Vlaamse scholensysteem is goedkoper dan het Nederlandse en biedt al opvang vanaf het tweede levensjaar van kinderen. Het is dus voor Zeeuws-Vlaamse gezinnen, Vlaams of Nederlands, verleidelijk om gebruik te maken van het Vlaamse onderwijssysteem. Ervaring leert dat als een kind eenmaal in het Vlaamse scholensysteem is opgenomen, het vaak niet meer terugkomt in het Nederlandse scholensysteem. Het gevolg van deze beweging is dat het toch al kwetsbare Zeeuws-Vlaamse scholensysteem nog verder onder druk komt te staan. Het wordt steeds moeilijker onderwijsvoorzieningen, zowel PO als VO als MBO, in Zeeuws-Vlaanderen te behouden. Dit komt de leefbaarheid van de regio niet ten goede, dus het is belangrijk deze voorzieningen te blijven ondersteunen.

Houdbaarheid bereikbare zorg

De kenmerken van Zeeuws-Vlaanderen met haar uitgestrektheid en de ontwikkeling van vergrijzing- en ontgroening zet druk op bereikbare zorg in onze regio. De vergrijzing zorgt voor meer vraag naar zorg en de ontgroening zorgt ervoor dat er minder makkelijk zorgmedewerkers te vinden zijn. Dit is in meer regio's het geval, maar voor Zeeuws-Vlaanderen geldt dat de grote afstanden tussen de vele kleine kernen een extra uitdaging vormt. Ook het zijn van een grensregio zorgt voor uitdagingen. De Corona-crisis heeft laten zien dat een uitvalsbasis naar Vlaanderen onvoldoende zekerheid biedt. Anderzijds zorgt de Nederlandse regelgeving ervoor dat – in normale omstandigheden - onze bewoners gebruik maken van Vlaamse zorg en dat dit druk zet op het in stand houden van ziekenhuisvoorzieningen in onze regio. Een positief effect van de grens is dat we in staat zijn om Vlaamse artsen en zorgmedewerkers aan te trekken.

Om zorg bereikbaar te houden is een visie 'Toekomst Zorg Zeeuws-Vlaanderen' geformuleerd met een aanpak die de zorginstellingen, drie gemeenten, woningcorporatie en zorgverzekering gezamenlijk gaan oppakken. Drie speerpunten staan centraal: 1) Infrastructuur wonen, zorg en ondersteuning; 2) Centrale/gecoördineerde toegang tot zorg, mede met het oog op positieve gezondheid en zorgafbuiging; 3) Arbeidsmarkt/onderwijs.

Hoe gaan we deze ambitie bereiken?

De eerder genoemde rapporten hebben aangetoond dat Zeeuws-Vlaanderen ruimte nodig heeft voor woningbouw. Op de korte termijn vragen we om onze ligging nabij Vlaanderen mee te wegen in de ruimte voor nieuwe woningbouw en ruimte voor het herstructureren van de huidige woningvoorraad. Zeeuws-Vlaanderen heeft voldoende ruimte nodig om in te spelen op de veelzijdige en veranderende woningbehoefte. Het 'saldo' principe om niet meer woningen te hebben dan het aantal huishoudens is hierbij belemmerend. Voorkomen moet worden dat door een restrictief bouwbeleid kansen worden gemist. Daarnaast is er schuifruimte nodig om het woningaanbod energieneutraal te maken en aan te laten sluiten op de vergrijzende bevolkingssamenstelling. In de prognoses van de provincie wordt de instroom vanuit het buitenland (met name België) aantoonbaar onderschat, waardoor deze geen goede basis vormt voor toekomstige bouwafspraken. Ook moet er rekening mee worden gehouden dat een deel van de huidige voorraad niet kan worden benut bij het opvangen van de behoeften, omdat;

- de kwaliteit niet voldoet, of ;
- de woning in gebruik is als tweede woning, of;
- als pension dient voor arbeidsmigranten.

Verder willen we graag experimenteerruimte voor het combineren van functies, zoals woningen, recreatie en zorg. Ook zien we mogelijkheden in het combineren van doelgroepen jong en oud. In de aanpak Toekomst Zorg Zeeuws-Vlaanderen is de opdracht geformuleerd om een samenhangende visie op wonen, zorg op te stellen waarin clustering van wonen, zorg en voorzieningen (zoals huisarts, supermarkt, apotheek, dagbesteding, vervoer, etc.) gekoppeld aan capaciteit en spreiding beoogd wordt. In combinatie met een aanpak om de juiste zorg op de juiste plaats te bieden.
Tenslotte willen we ruimte om beter in te spelen op de vraag naar bepaalde voorzieningen van internationale werknemers en Vlamingen.

Het is van belang om de kwaliteit van de buitenruimte hoog te houden. Zowel bij de bebouwde omgeving als aantrekkelijke natuur en recreatiegebieden. Bij de bebouwde omgeving is het van belang om leegstand en verloedering tegen te gaan. In enkele situaties is hiervoor een 'masterplan' noodzakelijk waarbij ingespeeld wordt op unieke kwaliteiten in een gebied. Een voorbeeld hiervan is het plan voor de gebiedsontwikkeling Kanaalzone Terneuzen. Hetzelfde geldt voor de ontwikkeling van natuur- en recreatiegebieden waar reeds een paar mooie voorbeelden van zijn in Zeeuws-Vlaanderen: Waterdunen, Perkpolder, Het Zwin en grenspark groot Saeftinghe.

Om nieuwe inwoners te binden aan de regio, onderdeel te laten zijn van onze samenleving en zorgen dat ze bijdragen aan gebruik van voorzieningen stellen we voor om een vorm van 'expat'-beleid te ontwikkelen. Voortbouwend op de expat-aanpak die recent opgezet is. De bedoeling is om all-in pakketten te ontwikkelen per specifieke doelgroep op basis van hun behoeftes. Doelgroepen zijn o.a. Vlamingen; arbeidsmigranten; kenniswerkers, maar ook van origine Zeeuws-Vlamingen die weggetrokken zijn en terugkeren.[9] Hierbij kan gedacht worden aan een aanbod voor werk (voor de partner), taalcursussen, op maat voorzieningen voor de betreffende doelgroep, ondersteuning bij administratieve processen, mogelijk aanpassen van bepaalde regelgeving, 'buddy's', en eventueel een aantrekkelijke woning. Aangevuld met de mogelijkheid om internationaal onderwijs aan te bieden. Ook kunnen we het aanbod van steden als Gent, Brugge en Antwerpen op het gebied van kennisinstellingen, cultuur, hoogopgeleide banen hierin opnemen.

Op lange termijn kan groter worden gedacht: Zeeuws-Vlaanderen is onderdeel van een grotere urbane regio. Dan gaan we niet uit van de bestaande vraag, maar zorgen we dat de vraag toeneemt door in te spelen op ontwikkelingen in Vlaanderen. De realiteit is dat we met enkel ingaan op de huidige vraag nog steeds geen antwoord hebben op de tekorten op de Zeeuws-Vlaamse arbeidsmarkt en de ontgroening van de samenleving. Ook kunnen we niet alle voorzieningen op een hoog kwaliteitsniveau in stand houden. Vlaanderen, met name Gent en Antwerpen, heeft een grote woningbouwopgave waar deze steden zelf niet de ruimte voor hebben. Als de regio woonruimte gaat bieden aan bijvoorbeeld een vijfde van de groei van de nabije Vlaamse steden, gaat de regio bovengemiddeld groeien en krijgt de leefbaarheid een sterke impuls.

[9] Slechts 30-35% van de studenten die buiten de regio studeren komt weer terug.

Zeeuws-Vlaanderen verdient met de transitie naar duurzaamheid

Waarom stellen we deze ambitie?

Impact van duurzaamheid op de brede welvaart

Een inzet op duurzaamheid kan op twee manieren worden uitgelegd. Vanuit een milieuperspectief vormt duurzaamheid allereerst één van de elf dimensies van brede welvaart en draagt daarmee bij aan de leefbaarheid van de regio. Daarnaast gaat duurzaamheid over het toekomstbestendig maken van de voor Zeeuws-Vlaanderen belangrijke sectoren. Alleen zo kunnen inkomen en banen voor de regio behouden blijven. Inzetten op verduurzaming gaat dus over vergroenen én verdienen.

Duurzaamheid gaat niet alleen om het verduurzamen van bedrijven en landbouw in de regio. Verduurzamen betekent ook investeren in de 'hardware' van de regio. De regio wil inzetten op een robuust watersysteem, waarbij bijvoorbeeld het water uit het Zuidoosten van de regio optimaal kan worden benut voor recreatie, landbouw én industrie. De hardware wordt ook geïnterpreteerd als het telefoon- en internetnetwerk dat zorg en werk op afstand mogelijk maakt. Zeker nu werken vanuit huis gangbaarder wordt, is die infrastructuur cruciaal. Voor de industrie is door de energietransitie een aansluiting op het 380 kV-netwerk belangrijker dan ooit.

Huidige situatie

Zeeuws-Vlaanderen is een regio waar industrie leeft naast landbouw en recreatie. Bedrijven als Dow Chemical en Yara bieden niet alleen veel werkgelegenheid in de regio, maar produceren cruciale producten voor de Nederlandse economie. Daarentegen zijn het ook bedrijven die broeikasgassen uitstoten tijdens hun productieproces. De toeristische sector is een sector die er baat bij heeft als de regio esthetisch aantrekkelijk is. Daarbij hoort een florerende natuur en een goed milieu. De gemeenten van Zeeuws-Vlaanderen hebben qua vertegenwoordiging van toerisme en industrie een duidelijk verschillend profiel, zoals te zien in Figuur 4.

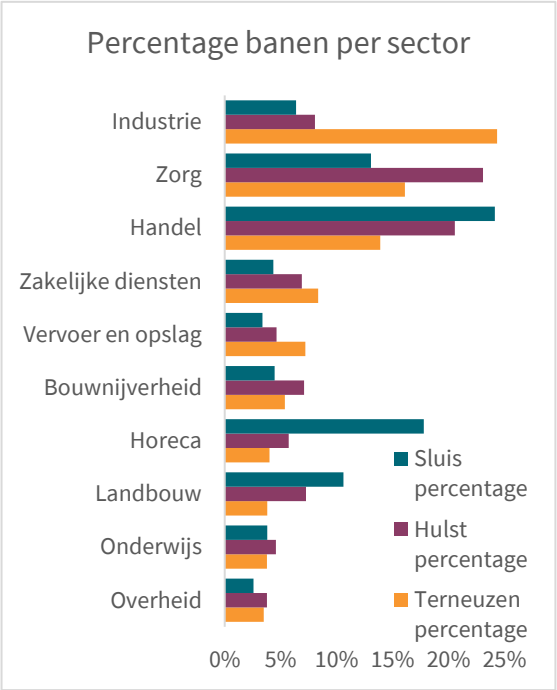

Om de grote industriële bedrijven toekomstbestendig te maken, zijn verduurzamingsmaatregelen nodig. De grootste bedrijven[10] in de Terneuzen-Gent corridor zijn zich hier zelf ten zeerste bewust van en hebben zich al, met andere bedrijven, verenigd in 'Smart Delta Resources', een samenwerkingsprogramma met grote industriële partijen in Zeeland, Vlaanderen en West-Noord-Brabant. Zeven van deze twaalf bedrijven liggen aan de Terneuzen-Gent corridor, wat het belang aangeeft van deze industriële regio én van een éénduidig Zeeuws-Vlaams beleid op industrie. Daarnaast heeft Zeeuws-Vlaanderen icoonbedrijven als Pure Blue, Colsen en PolyStyreneLoop die circulariteit als kern van hun businessmodel hebben. Bedrijven als Hydrauvision, Unitron, Burgmetaal en H4A hebben een andere core business, maar zijn in steeds grotere mate circulair in hun productieprocessen.

Figuur 4 Banen per gemeente. Bron: LISA

In de toeristische sector is de opgave om de verblijfslocaties, zoals campings en recreatieparken energieneutraal en duurzaam te bouwen en circulariteit in te bouwen in de bedrijfsvoering. Hierbij moet ook rekening gehouden worden met de wijze waarop bezoekers zich verplaatsen en moet het 'natuurlijk' kapitaal optimaal worden benut. Zeeuws-Vlaanderen kan daarin aansluiten bij de actie-agenda Perspectief 2030 van de 12 provincies en het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat.[11] En bij de initiatieven onder het thema duurzaamheid & energietransitie in het Strategiedocument 2019-2025 van Toeristisch Ondernemend Zeeland.[12]

In Zeeuws-Vlaanderen werken in vergelijking met Nederland 4,5 maal zoveel mensen in de landbouw.[13] Ook is het volgens de Europese standaard de enige *rurale* 'NUTS-3 regio'[14] in Nederland. We kunnen dus stellen dat landbouw belangrijk is voor onze regio. De landbouw die zo belangrijk is voor de regio staat echter ook voor een belangrijke transitie. Kringlooplandbouw, klimaatneutrale en natuurinclusieve landbouw zijn alledrie doelen van de nationale overheid, die veel impact zullen hebben op de landbouw in Zeeuws-Vlaanderen. We willen onze bijdrage leveren aan de transitie die landelijk moet worden gemaakt.

Hoe gaan we deze ambitie bereiken?

Op korte termijn kan de regio Zeeuws-Vlaanderen de handen van de drie gemeenten ineenslaan en de initiatieven die nu al worden genomen door de bedrijven o.a. in de Smart Delta Resources en het kennis – en innovatienetwerk toerisme ondersteunen. Daarbij is de compensatie voor de marinierskazerne een 'window of opportunity', waar de drie gemeenten gezamenlijk gebruik van kunnen en moeten maken. De middelen die daarbij vrijkomen kunnen een mogelijkheid zijn om een start te maken in de gezamenlijke acties van de drie gemeentes.

[10] Zeeland Refinery, Yara, Trinseo, Suiker Unie, PZEM, LambWeston, ICL-IP, Gasunie, Fluxys, Engie Electrabel, DOW Benelux, Cargill, ArcelorMittal
[11] Actieagenda Perspectief 2030
[12] Strategiedocument TOZ 2019-2025
[13] Bron: LISA
[14] Bron : Eurostat

Daarnaast wordt van gemeenten en provincie, maar ook het bedrijfsleven, een faciliterende rol gevraagd. Voor deze organisaties is het ook belangrijk vragende partij te zijn, en zo startende bedrijven te helpen starten. Door ruimte te bieden voor experimenten en zo een grote diversiteit aan zogeheten fieldlabs mogelijk te maken. Op dit moment worden in het land steeds meer experimenten (fieldlabs) opgezet waar overheden, onderwijsinstellingen en bedrijven samen werken om op kleine schaal innovaties uit te testen. Voorbeelden hiervan zijn nieuwe vormen van landbouw, nieuwe woningvormen (ook in combinatie met energieneutraal maken van de woningvoorraad), zorgconcepten of sectorspecifieke innovaties. Een regio/gemeente kan hierbij ook de rol van opdrachtgever oppakken voor vraagstukken waar zij zelf voor staat. Zij kan 'launching customer' zijn.

Het opzetten van fieldlabs is ook een manier voor regio's zonder hbo of universiteit om deze instellingen voor heel gerichte vraagstukken te werven voor activiteiten in de regio. Hierdoor wordt de regio aantrekkelijk voor studenten in het hoger onderwijs en mbo-studenten in Zeeuws-Vlaanderen die verder willen leren. Het hbo heeft wat te bieden aan Zeeuws-Vlaamse jongeren en werkenden, en het bedrijfsleven heeft wat te bieden aan het hbo. Een aantal regio's zonder hbo-instelling is hiervoor samen met het bedrijfsleven een bidbook aan het opstellen. Ook is een nauwe samenwerking tussen het mbo, hbo en bedrijfsleven via een regionaal innovatiefonds mbo (RIF), een veelgekozen aanpak[15]. Op deze manier wordt ook de positie van het MBO in de regio versterkt. Het is goed als Zeeuws-Vlaanderen hier meer op inzet.

[15] Het Scalda heeft in 2019 succesvol een aanvraag ingediend voor een RIF voor het Centrum voor Innovatief Vakmanschap 'Wind op Zee'

Zeeuws-Vlaanderen benut de kansen van de grens optimaal om leefbaarheid te versterken

Waarom stellen we deze ambitie?

Impact van de Vlaamse grens op de brede welvaart

De grens met Vlaanderen is op heel veel terreinen van invloed in Zeeuws-Vlaanderen. Met name in Sluis en Hulst is het hoge voorzieningenniveau mede te danken aan de grote aanwezigheid van Vlaamse toeristen. En Vlaamse overheden en bedrijven investeren uitgebreid in het Sluizencomplex in Terneuzen met een effect op werk en inkomen en de leefomgeving.

Huidige situatie

De regio Zeeuws-Vlaanderen heeft een unieke ligging. Aan de noordkant scheidt de Westerschelde de regio van de andere delen van Zeeland en aan de zuidkant grenst ze aan België (Vlaanderen). Deze ligging zorgt ervoor dat Zeeuws-Vlaanderen van oudsher een verbondenheid heeft met Vlaanderen. Er zijn op dit moment meer hoofdwegverbindingen naar Vlaanderen (5) dan naar Zeeland (1). De regio is onderdeel van de Euregio Scheldemond met veel grensoverschrijdend toerisme, wonen en werken. Steeds meer Vlamingen wonen bijvoorbeeld in Zeeuws-Vlaanderen. Inmiddels is tussen de 6% en 18% van de bevolking in de drie gemeenten Vlaams.[16] Dit is onderscheidend ten opzichte van de rest van Zeeland. Opvallend hierbij is dat het aantal werkende Belgen in Zeeuws-Vlaanderen slechts mondjesmaat toeneemt. De regio is dus voornamelijk een woonregio voor Belgen en in mindere mate een werkregio.

Ten opzichte van Nederland en Vlaamse omgeving is Zeeuws-Vlaanderen ook op een andere manier uniek. Volgens de laatste classificering van de EU is Zeeuws-Vlaanderen de enige 'rurale regio' van heel Nederland.[17] Dat betekent dat meer dan 50% van de bevolking in een landelijk gebied woont. Ook in Vlaanderen is er slechts een heel beperkt aantal rurale regio's. Dit is voor ons een manier om ons te profileren, die alleen maar interessanter wordt nu werken op afstand beter mogelijk is.

Kijken we naar het belang van de Vlaamse arbeidsmarkt voor Zeeuws-Vlaanderen dan valt op dat deze qua reistijd beter bereikbaar is dan de andere regio's in Zeeland en Noord- Brabants. Gemiddeld is de

[16] Bron: Grensoverschrijdend dataportaal CBS: https://opendata.grensdata.eu/portal.html?_la=nl&_catalog=InterReg
[17] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Urban-rural_typology_update&oldid=262364#Database

reisbereidheid van een werknemer in de gemeente Sluis 39 minuten, in Terneuzen 31 minuten en in Hulst 32 minuten.[18] Op basis van dit gegeven is alleen vanuit Terneuzen de rest van de Zeeuwse arbeidsmarkt bereikbaar. Verder is er een sterke verbondenheid met Gent. Sluis is gekoppeld aan de arbeidsmarkt rond regio Brugge en Hulst aan de linkeroever van de Antwerpse Haven.
De wederzijdse afhankelijkheid met Vlaanderen groeit en uit onderzoek blijkt dat deze de komende periode zal blijven groeien. De grote influx van Vlaamse toeristen in Sluis, de verdere ontwikkeling van de linkeroever van de haven van Antwerpen nabij en in de gemeente Hulst, de grensoverschrijdende samenwerking in de North Sea Port, het steeds verder toenemend aantal Vlamingen woonachtig in Zeeuws-Vlaanderen; het zijn allemaal voorbeelden van de groeiende afhankelijkheid. Dat uit zich nu al door de vele officiële samenwerkingsafspraken en regelingen met Vlaanderen.

(Personen) vervoer over de grens

In het rapport van speciaal adviseur Bernard Wientjes 'Wind in de zeilen' wordt aangeraden te investeren in het goederenvervoer tussen Gent en Terneuzen. In het onderliggende advies van Twynstra-Gudde gaat men zelfs nog verder. Waar Wientjes blijft bij investeringen in goederenvervoer, rept Twynstra Gudde al over personenvervoer:

> "*Voor de nadere uitwerking kunnen eventueel afspraken worden gemaakt over onderzoek naar het perspectief voor medegebruik van het spoor door reizigers. Een verbinding voor personenvervoer vergroot de bereikbaarheid van Terneuzen vanuit Vlaanderen, waar dat met het OV nu niet op een efficiënte manier bereikbaar is.* "

Voor Zeeuws-Vlaanderen kan dit betekenen dat er een opening in het beleidskader komt, om op termijn personenvervoer per spoor te realiseren tussen Terneuzen en Gent; mogelijk in combinatie met een verder ontwikkelende waterstofinfrastructuur. Op dit moment wordt dit door gemeenten verder uitgewerkt. Naast dit specifieke voorstel wordt de fijnmazige bereikbaarheid tussen de vele Zeeuwse kernen benadrukt. Ook voor de kernen in Zeeuws-Vlaanderen is dit van groot belang. Dit kan bijvoorbeeld door innovatieve vormen van vervoer: een maatregel die zowel duurzaamheid als de leefbaarheid ten goede komt. Elektrisch deelvervoer limiteert het aantal conventionele auto's op de weg en vergroot de mobiliteit van de bewoners wat de leefbaarheid van de regio vergroot

Een andere oplossingsrichting om de bereikbaarheid met Vlaanderen te vergroten, is de verbondenheid met het Vlaamse openbaar vervoer te vergroten. Dat geldt zowel voor de connectie van het oosten van Zeeuws-Vlaanderen met de regio Antwerpen, als voor de het westen van Zeeuws-Vlaanderen met regio Brugge.

[18] Bron: UWV

Grensoverschrijdende bedrijvigheid

Vraag en aanbod van de bedrijventerreinen in Zeeuw-Vlaanderen zijn tot 2030 kwantitatief in evenwicht. Er is voldoende ruimte om de autonomie groei van de regionale economie op bedrijventerreinen te faciliteren. Dit is voor de regionale economie van Zeeuws-Vlaanderen een prima uitgangspunt omdat het overgrote deel van de bedrijventerreinen een regionale, zelfs lokale markt kent.

Aan de *westkant* van de regio wordt deze autonome groei ook gevoed door een behoefte uit Vlaanderen. Het bedrijventerrein in Eede (Sluis) kent al diverse Vlaamse bedrijven. De uitstekende verbinding met het Vlaamse achterland is een belangrijke reden, ook de ruimte druk aan die kant van (west) Vlaanderen is daarvan een reden. Een laatste belangrijke reden zijn de uitgiftevoorwaarden die in Vlaanderen gelden. Hierdoor is het voor mkb bedrijven moeilijker dan in Nederland om aan bedrijfsgrond te komen. Dit is een kans voor Zeeuws-Vlaanderen om Vlaamse bedrijven aan te trekken. Tegelijk kan het ook schaarste creëren en minder ruimte voor de groei van lokale bedrijven.

In Zeeuws-Vlaanderen en in Vlaanderen liggen nog ruime ontwikkelmogelijkheden op de haven gerelateerde bedrijventerreinen. In de Kanaalzone tussen Terneuzen en Gent worden die terreinen beheert door het Vlaams-Nederlandse Havenbedrijf North Sea Port. Het havenbedrijf zet in op een duurzame en multimodale haven. Voor de benodigde transities naar een duurzame haven en de bijbehorende bedrijven is vooral aan de Zeeuwse kant nog voldoende ruimte; hiervoor is overigens niet te bepalen hoe groot de daadwerkelijke behoefte aan zeehaventerreinen is.

De mogelijkheden stralen indirect uit op de reguliere bedrijventerreinen. Bedrijven die zelf niet zo zeer ‘natte kavels’ nodig hebben zoeken in de buurt van de haven ruimte om als toeleverancier van die transitie en bedrijven te kunnen dienen. De relatie tussen de zeehaventerreinen en bedrijventerreinen is historisch gezien al sterk aanwezig in deze regio.

Aan de *oostkant* van de regio is bij een vorige regionale programmering gekeken naar de kansen en mogelijkheden voor bedrijventerrein Hogeweg V en gezien de sterke relatie van Hulst met logistiek en de ligging ten opzichte van de Haven van Antwerpen kan dit terrein dienen als vestigingslocatie met een bovenregionale uitstraling.

Vandaag de dag heeft die vraag zich nog niet daadwerkelijk gemanifesteerd, maar de inspanningen in de Antwerpse Haven voor meer containervervoer bieden wel degelijk mogelijkheden. Wel dient gezegd te worden dat in de gemeente Beveren er voor de komende jaren nog uitbreidingsplannen voor de Antwerpse Haven liggen. Die plannen concurreren wellicht met het terrein in Hulst.

De uitbreidingsplannen van de Antwerpse Haven liggen in de provincie Oost-Vlaanderen, maar het grote deel van de Antwerpse Haven ligt in de provincie Antwerpen. In samenwerkingen over de grens, richt de Antwerpse haven zich sterk op de provincie Noord-Brabant. Om de zichtbaarheid van Zeeuws-Vlaanderen te vergroten, kan Invest in Zeeland een bruikbaar instrument zijn om te benutten. Aan deze

kant van de regio is die inzet een goede mogelijkheid voor het aantrekken van economisch potentieel. Met North Sea Port is al een stevige gezamenlijke inzet tot stand gekomen die verder verdiept wordt en aan de westkant weten de Vlaamse bedrijven de Zeeuwse bedrijventerreinen al te vinden.

Hoe gaan we deze ambitie bereiken?

Bij een grotere verbondenheid met een ander land horen zowel opgaven als mogelijkheden, welke op maat geadresseerd moeten worden. Op dit moment wordt het openbaar vervoer in Zeeuws-Vlaanderen door geringe gebruikersaantallen steeds verder uitgekleed. Het beter afstemmen van het openbaar vervoer en haar abonnementensysteem op de zuiderburen kan er juist voor zorgen dat de gebruikersaantallen toenemen. Ook liggen er mogelijkheden om het fiets- en wegverkeer beter af te stemmen op Vlaanderen.

Om de connectie met Vlaanderen te verbeteren wordt er nu al geïnvesteerd. Op dit moment wordt gebouwd aan een fietsroute tussen Terneuzen en Zelzate, met een mogelijkheid om op de lange termijn te onderzoeken of deze kan worden verlengd binnen Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen. Daarbij is ook al de ambitie uitgesproken om te investeren op personenvervoer per trein tussen Terneuzen en Gent.[19]

Om de connectie tussen Hulst en Antwerpen te verbeteren kunnen de mogelijkheden worden verkend om het personenvervoer van en naar Antwerpen te verbeteren door een veerboot te organiseren die bij alle grote bedrijven langs de oever stopt. Hierdoor worden de twee arbeidsmarkten beter bereikbaar en kan het personeel gemakkelijker worden uitgewisseld.

Om als Zeeuws-Vlaanderen een grotere verbondenheid met Vlaanderen te creëren, zou Zeeuws-Vlaanderen een deel van de woningbouwopgave van Gent en Antwerpen op zich kunnen nemen. Dat betekent dat er nieuwe woningen gebouwd moeten worden op plekken die met name aantrekkelijk zijn voor Vlamingen. Als Vlamingen op een grotere schaal naar Nederland trekken, zullen zij ook in toenemende mate bijdragen aan het voorzieningenniveau in de regio.

Voor een goede connectie met Vlaanderen, staat op dit moment een veelheid aan regelgeving in de weg. Deze barrière moet worden geslecht; ofwel vanuit de nationale overheid, ofwel vanuit initiatieven die worden gestart in Zeeuws-Vlaanderen. In het slechten van grensbarrières wordt reeds geïnvesteerd door het interreg-gremium waarin vertegenwoordigers van Vlaamse en Nederlandse provincies en gemeenten zitten (EGTS). Deze groep kan actief problematische regels identificeren en er oplossingen voor vinden.

[19] https://www.hln.be/in-de-buurt/zelzate/zeeland-is-gestart-met-aanleg-fietssnelweg-tussen-zelzate-en-terneuzen-verbinding-moet-tegen-2023-klaar-zijn~af395456/

Zeeuws-Vlaanderen versterkt in onderlinge samenwerking kennis en kunde

Waarom stellen we deze ambitie?

Impact van kennis op de brede welvaart

Op het gebied van brede welvaart blijft Zeeuws-Vlaanderen achter op de rest van Nederland waar het gaat om sociale contacten en onderwijs. Voor onderwijs geldt dat het aandeel van de bevolking dat over tenminste middelbaar onderwijs beschikt weliswaar is gegroeid, maar nog steeds achterblijft bij de rest van Nederland. Voor sociale contacten geldt dat zowel het huidige niveau als de ontwikkeling achter blijft bij de rest van Nederland. De achterblijvende sociale contacten en het lagere aandeel in mensen met ten minste een afgeronde middelbare schoolopleiding vormen niet alleen een aandachtspunt vanuit een breed welvaartsperspectief. Ook binnen de ecosysteembenadering wordt gewezen op het belang van respectievelijk netwerken (sociaal kapitaal) en de kennis en kunde van (nieuwe) werknemers (menselijk kapitaal).

Er liggen ook kansen in de regio voor het versterken van (sociale) netwerken en het kennis- en vaardigheden niveau van werknemers. Zo is de wil onder bedrijven om talent te behouden voor de regio groot. En wellicht liggen er voor de relatief grote horecasector in de regio (met name in Sluis en Hulst) mogelijkheden om zakelijke ontmoetingen te faciliteren in een tijd waarin thuiswerken in grote delen van de economie gangbaarder wordt.

Huidige situatie

De toekomstige kwaliteit van leven wordt mede bepaald door het verdienvermogen van de regio en de mate waarin wordt ingespeeld op maatschappelijke uitdagingen. De beschreven economische en maatschappelijke opgaven vergen nieuwe dynamiek. Deze komt voort uit ecosystemen van ondernemerschap. De potentie voor verandering en economische groei door onder meer ondernemerschap is te meten via de Entrepreneurial Ecosystem Index. Op deze index scoort Zeeuws-Vlaanderen laag (35/40 van alle COROP-regio's).[20] Met name door een lage score op opleidingsniveau, R&D-output, zakelijke dienstverleners en netwerken. De economische structuur in onze regio is kwetsbaar. Om de duurzaamheidsopgave in de industrie op te pakken is het noodzakelijk om op te schalen van enkel productielocatie naar een engineeringsfaciliteit met meer development-activiteiten.

[20] Birch, 2020

Ook is een regionaal netwerk van startups en scale-ups belangrijk voor het bevorderen van vernieuwing, maar deze bedrijven moeten voldoende toegang tot opdrachtgevers hebben die hun dienstverlening/producten afnemen (o.a grote corporates) Tevens ligt de beslissingsbevoegdheid bij de bedrijven/organisaties steeds minder in Zeeuws-Vlaanderen zelf, maar buiten de regio met als risico dat de regionale belangen minder meewegen. Tenslotte is het lagere aandeel van zakelijke dienstverleners een gemis voor de diversiteit van de economische structuur. Positief hierbij is bijvoorbeeld de komst van de Maintenance Value Park dat op verschillende niveaus de economische structuur versterkt.

Ranglijst stadregio's naar sterkte van ecosysteem voor ondernemerschap; 2020

1.	(-)	Delft en Westland	21.	(↓8)	Kop van Noord-Holland
2.	(-)	Zuidoost-Noord-Brabant	22.	(↑8)	Noord-Limburg
3.	(↑2)	Groot-Amsterdam	23.	(↑10)	Zaanstreek
4.	(-)	Aggl. Leiden en Bollenstreek	24.	(↑3)	Flevoland
5.	(↑2)	Utrecht	25.	(↓9)	Zuidoost-Zuid-Holland
6.	(↑4)	Overig Groningen	26.	(↑10)	Delfzijl en omgeving
7.	(↓4)	Aggl. 's-Gravenhage	27.	(↓1)	Noord-Drenthe
8.	(↑1)	Arnhem/Nijmegen	28.	(↓8)	Zuidwest-Friesland
9.	(↓1)	Twente	29.	(↓4)	Achterhoek
10.	(↑1)	Agglomeratie Haarlem	30.	(↓8)	Oost-Zuid-Holland
11.	(↑7)	Zuid-Limburg	31.	(↑3)	Zuidwest-Gelderland
12.	(↓6)	Veluwe	32.	(↓13)	Overig Zeeland
13.	(↓1)	Het Gooi en Vechtstreek	33.	(↓4)	Noord-Overijssel
14.	(↑10)	Zuidwest-Overijssel	34.	(↑3)	Zuidoost-Friesland
15.	(-)	Groot-Rijnmond	35.	(↓4)	Zeeuws-Vlaanderen
16.	(↑5)	IJmond	36.	(↓1)	Midden-Limburg
17.	(↓3)	Noordoost-Noord-Brabant	37.	(↑1)	Noord-Friesland
18.	(↑10)	Alkmaar en omgeving	38.	(↑2)	Zuidwest-Drenthe
19.	(↑4)	Midden-Noord-Brabant	39.	(-)	Oost-Groningen
20.	(↓3)	West-Noord-Brabant	40.	(↓8)	Zuidoost-Drenthe

Noot: tussen haakjes zijn verschuivingen op de ranglijst ten opzichte van de meting van 2018 weergegeven.

Figuur 5 EE-scores per COROP-regio. Bron: Birch

Kenmerken van het ecosysteem die er positief uit springen zijn leiderschap en financiering. Leiderschap betekent in deze index dat bedrijven in de regio relatief vaak de rol van trekker in een innovatieproject hebben opgepakt. Goed scoren op financiering betekent dat veel bedrijven relatief veel en vaak investeringen hebben ontvangen.

Het percentage van de bevolking dat ten minste middelbaar onderwijs heeft afgerond ligt in Zeeuws-Vlaanderen lager dan in de rest van Nederland en Overig Zeeland. Dit is urgent probleem; niet alleen omdat het vergroten van sociale contacten en onderwijsniveau op zichzelf nastrevenswaardig is, maar ook omdat ze als indicatie van respectievelijk sociaal en menselijk kapitaal een belangrijke voorwaarde vormen voor de totstandkoming van nieuwe, innovatieve economische activiteiten en daarmee (op langere termijn) voorzien in banen en inkomen. Daarbij is er een correlatie tussen opleidingsniveau en het subjectieve welzijn van de populatie. Hoe hoger men is opgeleid, hoe tevredener men is met het eigen leven.

De vraag naar voortgezet onderwijs zal de komende jaren volgens de prognose niet toenemen. Waar in 2018 nog 4774 leerlingen in het voortgezet onderwijs zaten, is de verwachting dat dat in 2030 met ongeveer 700 leerlingen zal zijn afgenomen.[21] De verwachting is dat het leerlingenaantal daarna weer toeneemt. Dit betekent dat er in de nabije toekomst een overcapaciteit zal komen, waarbij met name de vier locaties van de brede scholengemeenschappen[22] voor een uitdaging komen te staan. Zij zullen jaarlijks bijna 100 leerlingen minder ontvangen dan het vorige jaar. We begrijpen dat het zijn van een unieke regio, unieke maatregelen met betrekking tot het bereikbaar houden van het onderwijs met zich mee zal brengen. Aan de ene kant innovatieve oplossingen en aan de andere kant het vergroten van het bewustzijn bij het Rijk dat gelijke kansen voor elk kind mogelijk moet zijn.

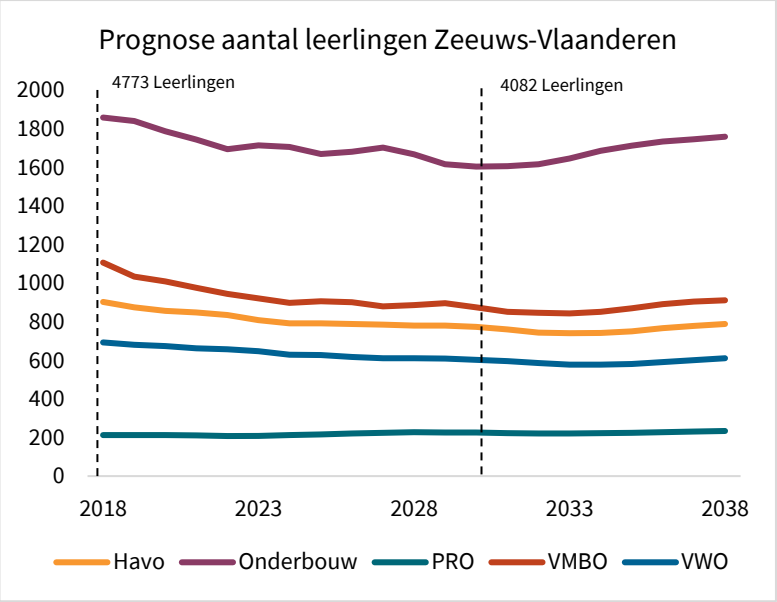

Figuur 6 Prognose leerlingaantallen Zeeuws-Vlaanderen. Bron: DUO.

Voor het beroeps- en hoger Onderwijs wordt voornamelijk gebruik gemaakt van de voorzieningen in de rest van Zeeland en de rest van Nederland. In Zeeuws-Vlaanderen is één MBO-instelling: in Terneuzen. Wanneer over de grens wordt gekeken blijkt echter dat er een groot aantal MBO-, HBO- en WO- instellingen is. Dit zijn alle instellingen die veelal vallen binnen de eerdergenoemde maximale reisafstand die ook werknemers willen afleggen naar hun werk. De universiteit van Gent is stijgende in internationale ranglijsten. Bij een open houding naar de Vlaamse kennis- en onderwijsinstellingen en een soepelere integratie van Belgische diploma's op de Nederlandse arbeidsmarkt is er veel winst te halen bij het meer benutten van deze instanties.

Figuur 7 MBO-, HBO- en WO-instellingen in en rondom Zeeuws-Vlaanderen

Innovatie in Zeeland

Landelijke innovatie-initiatieven concentreren zich vaak rondom onderwijsinstellingen. Die zijn in beperkte mate aanwezig in Zeeuws-Vlaanderen, maar dat betekent niet dat er geen innovatie

[21] Bron: DUO, PRIMOS. Bewerking: Birch
[22] Reynaertcollege Hulst, Zwincollege Oostburg, Lodewijkcollege (locatie de Rede), Lodewijkcollege (locatie Zeldenrust)

plaatsvindt. De innovatieprojecten in Zeeuws-Vlaanderen liggen voornamelijk rond de corridor Terneuzen-Gent. We weten ook dat een paar innovatieve bedrijven samen hebben gewerkt met de universiteiten van Vlaanderen en Gent. Er zijn initiatieven vanuit de Campus Zeeland om de relatie tussen Zeeuwse bedrijven en Vlaamse universiteiten te versterken.

Hoe gaan we deze ambitie bereiken?

Op korte termijn ligt versterking van sociaal en menselijk kapitaal voor een deel in het verlengde van de algehele versterking van de leefomgeving en het daarvoor noodzakelijke voorzieningenniveau. Een middel hiervoor is onder andere de Regiodeal Zeeland met haar inzet op het versterken van de leefbaarheid; bijvoorbeeld met het verbeteren van de bereikbaarheid van scholen op Zuid-Beveland, het behouden en vernieuwen van kinderopvang, primair en voortgezet onderwijs in Zeeuws-Vlaanderen[23], en de inzet op voorzieningen ter verbetering van het Zeeuwse culturele aanbod. Ook wordt in de aanpak voor Toekomst Zorg Zeeuws-Vlaanderen[24] de aansluiting arbeidsmarkt-onderwijs als speerpunt benoemd, o.a. door aan te haken op het Deltaplan Arbeidsmarkt Zorg en Welzijn Zeeland en aandacht te vragen voor de specifieke situatie in onze regio. Daarnaast draagt een inzet op het versterken van de regionale governance-structuur bij aan het aanjagen van meer interactie tussen bedrijven, overheden, onderwijsinstellingen en burgers. De partijen nemen hierbij gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de nog te formuleren werkagenda en leggen verbindingen tussen bestaande losse initiatieven die elkaar kunnen versterken.

Voor het behouden van goede kwaliteit onderwijs sluiten we aan op de afspraken die zijn gemaakt met het voortgezet onderwijs in de regio[25] en het project De Kraamkamer van Zeeuws-Vlaanderen: Vernieuwing onderwijs primair en voortgezet onderwijs en startend bij de basis 0-23 jaar[26]. in waar de drie gemeenten; po- en vo-scholen en kinderopvang bij samenwerken
Op (middel)lange termijn kan aangesloten worden op het plan van aanpak om de onderwijs- en kennisinfrastructuur te verbeteren in Zeeland in het kader van de compensatiegelden. In het rapport van speciaal adviseur Bernard Wientjes wordt ingezet op een kennisinstituut ‘Water, Voedsel en Energie’, dat in zijn onderzoek gebruik moet maken van de unieke Zeeuwse omstandigheden. Voor Zeeuws-Vlamingen in met name Terneuzen biedt een dergelijk onderzoeksinstituut ook betere mogelijkheden om onderwijs in de regio te volgen. Daarbij leidt de mogelijkheid van onderzoek in de regio tot onderwijs in de regio. De eerder genoemde fieldlabs op bijvoorbeeld het gebied van wonen en zorg versterken deze mogelijkheid.

[23] De onderwijsketen heeft samen met de drie gemeenten hiervoor een strategische agenda 2020-2024 opgesteld: Goed onderwijs voor elke leerling-bouwen aan scholen met toekomst in Zeeuws-Vlaanderen
[24] Startdocument Toekomst Zorg Zeeuws-Vlaanderen na bestuurlijk overleg 3 februari 2020

[25] ‘Bouwen aan scholen met toekomst – Transitieplan voortgezet onderwijs Zeeuws-Vlaanderen, 26 april 2018
[26] Document ‘Startgroepen in Zeeuws-Vlaanderen’ en de Regiodeal ‘Zeeuwen zelf aan zet, projectfiche

Ambities vertalen in proposities

Zeeuws-Vlaanderen heeft bij de vorige crisis (2008-2014) laten zien om weer op te staan na grote klappen en hierbij ook de economische structuur te transformeren. Wendbaar te zijn. Ook bij de huidige coronacrisis wordt Zeeuws-Vlaanderen door haar economische structuur extra zwaar getroffen. De uitdagingen die er reeds voor de coronacrisis lagen op het gebied van vergrijzing en ontgroening, duurzaamheid en klimaatadaptatie vragen echter om een herhaling van de wijze waarop we moeten herstellen: door het oppakken van de transitieopgaven sterker uit de crisis komen.

De volgende stap is de opgaven vertalen in een werkagenda 2020-2030 en proposities opstellen om partners te vinden die de uitdagingen in en met Zeeuws-Vlaanderen willen oppakken. Deze partners zitten aan beide zijden van de grens en bestaan uit (consortia van) bedrijven, overheden en onderwijs- en kennisinstellingen. Met de proposities kunnen ook fondsen aangeboord worden om de benodigde investeringen te financieren. Uitgangspunt is het benutten van de unieke ligging van Zeeuws-Vlaanderen in het centrum van een urbane regio met grote steden aan zowel de Nederlandse als de Vlaamse kant.

De status van dit document is dat we de analyse en doorvertaling naar de ambities hebben gebaseerd op input van de stuurgroep; leden van de colleges van de drie gemeenten, brede afvaardiging van bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, beleidsadviseurs en data- en documentanalyse.

Bijlage I. Bronnen brede welvaartsindex

Variabele	Bron	Minimum goalpost	Maximum goalpost	Dimensie	Wegings-factor
Percentage van de bevolking dat aangeeft gelukkig te zijn	CBS	52,18	100	Subjectief welzijn	1,14
Percentage van de bevolking dat aangeeft tevreden te zijn	CBS	62,81	100		
Levensverwachting bij geboorte	CBS	66	91,19	Gezondheid	1,04
Percentage van de bevolking met tenminste (hoger) middelbaar (beroeps) onderwijs	CBS	46	95	Onderwijs	0,97
PISA-score	OECD	400,91	619,65		
Fijnstof	RIVM	0,91	40	Milieu	0,92
Living Planet Index (biodiversiteit)	WNF	59,55	167,97		
Aantal gewelddadige misdrijven	CBS	49,81	3567,83	Veiligheid	0,92
Aantal moorden	CBS	0	3,39		
Gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen	CBS	19,51	25,78	Materiële welvaart	0.86
Werkloosheidspercentage	CBS	2,64	19,14	Banen	0,84
Percentage werkenden met een flexibele arbeidsrelatie	CBS	2	19		
Percentage van de bevolking met tenminste 1 x per maand contact met vrienden en familie	CBS	48,27	100	Sociale relaties	0,78
Kwaliteit van formele instituties	Wereldbank	0,09	2,84	Maatschappij	0,67
Hoeveelheid gewerkte uren	CBS	27,27	43,97	Balans werk en vrije tijd	0,97
Percentage van de bevolking dat aangeeft tevreden te zijn met de eigen woning	WoON	69	100	Wonen	0,92

Figuur 8 Bron: Rabobank, Universiteit Utrecht